การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้า บ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี

Presentation of a Local Identity through the Cloth Patterns at Ban Nonsawang in Tambon Nonsawang of Kutkhapun District, Ubon Ratchathani Province

สาคร ฉลวยศรี
Sakhon Chaluaysri
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
Thai language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani
sakhonchaluaysi@gmail.com

Received: September 2, 2024 **Revised:** February 27, 2025 **Accepted:** March 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้า บ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งลายผ้าทอนี้มีความหลากหลาย แฝงนัยยะสำคัญ และแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน พบว่า มี 3 ด้าน คือ 1) อัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านวิถีชีวิต พบจำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายฮั้วอ้อมบ้าน ลายตุ้มโฮม ลายดอกตำลึง ลายตะขอเบ็ด และลายดอกพิกุล 2) อัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านภูมินิเวศวัฒนธรรมพบจำนวน 3 ลาย ได้แก่ ลายเต่างับ ลายนกยูง และลายดาวลูกไก่ 3) อัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ พบจำนวน 6 ลาย ได้แก่ ลายหอปราสาท ลายรวงข้าว ลายนาคคู่ ลายพญานาค ลายแมลงปอ และลายซุ้มราตรี ซึ่งลวดลายผ้าทอเหล่านี้ล้วนมีตำนานเรื่องเล่าและแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ท้องถิ่น เรื่องเล่า ลายผ้า

Abstract

This article aims to study the presentation of local identity through textile pattern narratives in Ban Non Sawang, Non Sawang Subdistrict, Kut Khaopun District, Ubon Ratchathani Province. The woven textile patterns in this community are diverse, rich in implied meanings, and reflect the community's identity. The study found three aspects: 1) local identity related to way of life, with 5 patterns: Hua Om Ban, Tum Hom, Ivy Gourd Flower, Fishhook, and Bullet Wood Flower; 2) local identity related to cultural landscape, with 3 patterns: Biting Turtle, Peacock, and Pleiades Star; and 3) local identity related to traditions, rituals, and beliefs, with 6 patterns: Castle Hall, Rice Ear, Naga Pair, Phaya Naga,

Dragonfly, and Night Arch. These woven patterns are associated with local legends and clearly reflect the identity of the community.

Keywords: Local Identity, Narratives, Textile Patterns

บทนำ

อุบลราชธานีถือเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อุดมไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นพื้นที่แห่งระบบภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่ผู้คนในชุมชนได้สั่งสมและสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการบ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดย เจนกินส์ (Jenkins, 1996 อ้างถึงใน ศิริพร ภักดีผาสุข, 2561) ได้นิยามความหมายของอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์เกี่ยวข้องกับความเข้าใจของเราว่า “เราเป็นใคร” และ “ผู้อื่นเป็นใคร นอกจากนี้ ในทางกลับกันอัตลักษณ์ก็เกี่ยวข้องกับความเข้าใจของผู้อื่นต่อตัวตนของเขาและตัวตนของเราด้วย อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของ “ความหมาย” ทั้งยังเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากความเห็นพ้องกันและความเห็นแย้งกันระหว่างตัวเราและผู้อื่น ซึ่งผ้าทอพื้นบ้านก็ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นชุดหนึ่งที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ในเชิงใช้สอยแล้ว ผ้าทอเหล่านี้ยังมีความสวยงาม และถูกประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มชนด้วย

บ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีการสืบทอดงานทอผ้ามาจากบรรพบุรุษในอดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านยังอนุรักษ์การทอผ้าพร้อมทั้งปรับปรุงพัฒนาฝีมือในการทอผ้ามาโดยลำดับ ซึ่งชาวบ้านจะทอผ้าไว้ใช้เองภายในครัวเรือน สำหรับไว้ขายเพื่อสร้างรายได้ในการดำรงชีพ หรือแม้กระทั่งการทอผ้าไว้เป็นของที่ระลึกแก่แขกผู้มาเยือน โดยผ้าทอของชุมชนจะมีลักษณะพิเศษคือ ลวดลายผ้าทอ แต่ละลายผ้าล้วนถูกกำกับด้วยเรื่องเล่าท้องถิ่นที่แฝงความหมายในเชิงสัญลักษณ์อันฉายภาพให้เห็นตัวตนของชุมชนอย่างเด่นชัด โดยเรื่องเล่า (Narrative) ในที่นี้จัดเป็นกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ที่มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันออกไปตามบริบทแวดล้อมทางสังคมผ่านเหตุการณ์ที่เรียงร้อยเป็นเรื่องราว ขณะที่ในทางคติชนวิทยาเรื่องเล่าจัดเป็นข้อมูลประเภทมุขปาฐะ (Verbal Folklore) อันหมายถึงข้อมูลคติชนที่ถ่ายทอดด้วยวาจาคำพูด (ศิราพร ณ ถลาง, 2543) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่าประเภทตำนานและนิทานพื้นบ้าน ที่นอกจากเรื่องเล่าจะมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และศาสนาของคนในแต่ละยุคสมัยแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการเป็นแบบแผนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ทั้งยังถูกใช้เพื่ออธิบายในด้าน ภูมิปัญญาหรือเป็นจินตนาการเชิงศิลปะอันเป็นส่วนประกอบของอารยธรรมของมนุษย์ด้วย (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2554) เช่นเดียวกับในชุมชนบ้านโนนสวาง ลวดลายผ้าได้ถูกใช้เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างโดดเด่น

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้าทอบ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการรื้อฟื้นความเข้มแข็งของอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านลวดลายผ้าทอพื้นบ้าน ขณะเดียวกันยังจะเป็นแนวทางในการใช้เรื่องเล่าซึ่งเป็นทุนทางสังคมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนทำให้ผู้คนเกิดสำนึกรักษ์ และภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในอีกทางหนึ่งด้วย ผลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาด้วยการสัมภาษณ์ช่างทอผ้าและปราชญ์ชาวบ้าน สรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

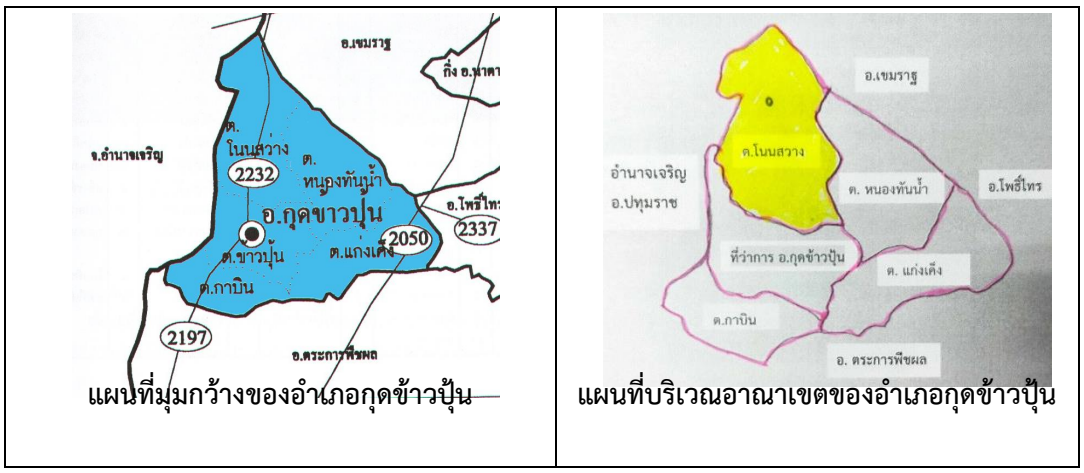

แผนที่มุมกว้างของอำเภอกุดข้าวปุ้น | แผนที่บริเวณอาณาเขตของอำเภอกุดข้าวปุ้น

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขตและพื้นที่โดยรอบอำเภอกุดข้าวปุ้น

1. การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้าด้านวิถีชีวิต

วิถีชีวิต เป็นแบบแผนเชิงพฤติกรรมที่สื่อให้เห็นวิธีคิดของผู้คนในสังคมนั้น ๆ โดยปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) เสนอให้เห็นว่า วิถีชีวิต เป็นวิถีแห่งการรองรับชีวิตหรือการยังชีพ ครอบคลุมถึงงาน กิจกรรม ความสามารถ ทรัพย์สิน ทั้งที่เป็นวัตถุและส่วนประกอบในสังคม ซึ่งมนุษย์ใช้ดำเนินการและปรับใช้เพื่อการมีชีวิตอยู่ ทั้งนี้ วิถีชีวิตจึงเป็นเครื่องมือในการบ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าทอพื้นบ้านเพื่อนำเสนอลักษณะพิเศษของชุมชนท้องถิ่น จากการศึกษาลวดลายผ้าทอพื้นบ้านในชุมชนโนนสวางจะเห็นได้ว่า ผ้าทอได้ถูกใช้เพื่อสื่อความหมายเชิงวัฒนธรรมได้อย่างน่าสนใจ

ประการแรก คือ ลวดลายผ้าทอที่สัมพันธ์กับมิติด้านเพศวิถี อันเป็นเพศที่สังคมเป็นผู้ประกอบสร้างความหมายและให้คุณค่ากับความเป็นชายและความเป็นหญิง ซึ่งแม้ว่าสังคมอีสานจะยังคงอยู่ภายใต้ระบอบปิตาธิปไตยที่เพศชายเป็นใหญ่ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2552) แต่เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยนบริบททางสังคมไปสู่วิถีอีสานใหม่ ผู้คนในชุมชนต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะเข้าถึงความทันสมัยในกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเข้มข้น พร้อมกับการเปิดโลกทัศน์ใหม่และมุมมองวิธีคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจการเมืองและชีวิตชุมชนของตนเอง อีสานใหม่จึงไม่ใช่อีสานด้อยพัฒนา เป็นดินแดนชายขอบ ล้าหลัง และยากจนอีกต่อไป หากแต่กลายมาเป็นดินแดนยุทธศาสตร์และศูนย์กลางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เป็นสังคมวัฒนธรรมที่ผู้คนรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าความเป็นท้องถิ่นนิยมของตนเอง (พัฒนา กิติอาษา, 2557) ทั้งนี้การเข้าสู่วิถีอีสานใหม่ก็ได้ทำให้วิธีคิดเกี่ยวกับความเป็นเพศถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน เพศหญิงเริ่มมีบทบาทและเข้ามาต่อสู้ต่อรองทางวัฒนธรรมดังเห็นได้จากการสร้างสรรค์ลวดลายผ้า “ลายฮั้วอ้อมบ้าน” ดังเรื่องเล่าที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“ชาวบ้านโนนสวางมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ผู้หญิงเลี้ยงลูกหุงข้าวหาอาหารอยู่แต่ภายในบ้านต่อมาจึงได้ยกย่องผู้หญิงให้ออกมาสู้รบกับข้าศึกถ้าจำเป็น และมีความสามารถที่จะออกเพื่อปกป้องคนในครอบครัวในหมู่บ้านได้ ไปติดต่อการค้ากับต่างประเทศ และบางคนก็ไปเล่าเรียนเพื่อจะมาเป็นครูบาอาจารย์เช่นกัน บางคนออกไปทำงานเกี่ยวกับห้องว่าความก็ได้ ด้วยเหตุนี้ เพื่อยกย่องผู้หญิงเก่ง ชาวบ้านจึงคิดผลิตลวดลายผ้าเฉพาะขึ้นให้ชื่อว่า ลายฮั้วอ้อมบ้าน และได้ขอผ้าลายนี้ให้กับผู้หญิงเก่งในทุกด้านปกป้องคนในครอบครัวและคนในหมู่บ้านของตนเองได้”

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

จากเรื่องเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นถึงพลวัตด้านการดำรงชีวิตของผู้หญิงในชุมชนบ้านโนนสวาง จากเดิมที่เพศหญิงถูกประกอบสร้างความหมายให้เป็นผู้ตามและด้อยอำนาจ กลายเป็นผู้มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ ทั้งในส่วนของการเป็นนักรบ บทบาทด้านการค้าขายกับต่างประเทศ เป็นผู้มีการศึกษาที่นำไปสู่การมีบทบาททางการเมือง จึงก่อให้เกิดลายผ้าลายฮั้วอ้อมบ้านขึ้น เพื่อสวมใส่เป็นเครื่องบ่งชี้อัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงแกร่ง มีความเป็นผู้นำ ดุจรั้วล้อมบ้านที่ป้องกันคุ้มครองการรุกรานจากศัตรู

นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวบ้านโนนสวาง ได้ทอผ้าลายตะขอเบ็ดใช้สอยในการดำเนินชีวิต ซึ่งลายตะขอเบ็ดนี้สร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจจากการใช้อุปกรณ์จับปลาของชาวบ้าน คือ เบ็ดที่ใช้หาปลามาประกอบอาหาร หรือจำหน่ายให้กับคนในชุมชน (เสาวลักษณ์ จูมนา, 2564) ดังนั้น เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีดำเนินชีวิตของชุมชนและเป็นเครื่องเตือนใจของคนในชุมชนไม่ให้ลืมรากเหง้าของตนเอง ชาวบ้านโนนสวางจึงได้ทอผ้าลายตะขอเบ็ดใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ประการที่สอง ลวดลายผ้าได้นำเสนอให้เห็นถึงความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างคนในชุมชน ชาวบ้านโนนสวางยังคงยึดมั่นในฮีตสิบสองคลองสิบสี่ เมื่อมีการจัดงานบุญประจำปีในวัดแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะพร้อมใจกันจัดงานโดยมีการประชุมปรึกษาหารือกัน โดยอาศัยสัญญาณจากการตีกลองหรือฆ้อง ด้วยเหตุนี้ จึงมีการทอผ้าที่มีลวดลายหลากสีรวมกันโดยให้ชื่อว่า “ลายตุ้มโฮม” ประดุจชาวบ้านที่พร้อมใจกันมาประชุม และลวดลายนี้ได้ถูกนำมาใช้ในงานบุญ โดยนางรำจะใส่ผ้าลายตุ้มโฮมจนกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำงานบุญสำหรับขบวนฟ้อนรำ ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“เรื่องมีอยู่ว่าเกิดจากการตีฆ้องร้องป่าวในสมัยก่อน การรวมตัวของชาวบ้านเมื่อได้ยินเสียงกลองตุ้มโฮมที่วัดเพื่อจัดงานบุญของทุกปี เพื่อความสามัคคีรักใคร่ปรองดองของคนในหมู่บ้าน เวลาค่ำแลงลง ชาวบ้านก็รวมกันประชุมทุกครัวเรือน ก็จะส่งลูกชายเพื่อร่วมแรงร่วมใจ ในการคัดเลือกผู้ที่จะเป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการฟ้อนรำ การรำ ครั้งแรกของชาวบ้านโนนสวางคือการรำตุ้มพาง เกิดจากชาวบ้านร่วมกันทำบุญตีฆ้องร้องป่าวและจุดเทียน ขอเรียนเชิญพญานาคขึ้นมาร่วมบุญ นางหนึ่งเกิดเป็นลมล้มลงแล้วลุกขึ้นมาฟ้อนรำอะไรสวยงามมาก นางจึงตอบว่า รำตุ้มพาง”

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

จากเรื่องเล่าข้างต้น แสดงให้เห็นที่มาของลายผ้าลายตุ้มโฮมว่ามีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกันระหว่างวัดกับชุมชนผ่านความสมัครสมานสามัคคี ขณะเดียวกันก็ฉายภาพให้เห็นวิธีคิดของชาวบ้านโนนสวางเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาในพญานาคในฐานะผู้อุทิศตน เพื่อปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา

ผ้าลายฮั้วอ้อมบ้าน

ผ้าลายตุ้มโฮม

ภาพที่ 2 ผ้าลายฮั้วอ้อมบ้านและผ้าลายตุ้มโฮม

ประการที่สาม ลวดลายผ้าได้ฉายภาพให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังเห็นได้จากการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายพอเพียง และมักปลูกพืชผักสวนครัวกินเอง พืชผัก

ชนิดหนึ่งที่ปลูกง่าย คือ ตำลึง ชาวบ้านนิยมปลูกต้นตำลึงไว้ตามรั้วบ้าน ตำลึงเป็นพืชที่ทอดยอดเร็ว นำมาประกอบอาหารได้หลายอย่างและมีประโยชน์ด้านโภชนาการ ชาวบ้านนิยมใช้ยอดและใบกินเป็นผักสด อาจจะลวกหรือต้มจิ้มกินกับน้ำพริก และใช้ในการประกอบอาหาร รวมทั้งยังใช้เป็นยารักษาตาไก่ (ไก่ที่ถูกยุงกัดจนตาบวม เป็นพยาธิ มีหนองขาวและแข็งภายในของเปลือกตา) ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านโนนสวางเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการผลิต “ลายผ้าดอกตำลึง” ขึ้นซึ่งก็ได้แรงบันดาลใจจากผักสวนครัวรั้วกินได้ชาวบ้านนิยมสวมใส่ผ้าทอลายตำลึงในชีวิตประจำวัน

ประการที่สี่ ลวดลายผ้าทอได้ฉายภาพให้เห็นถึงการให้คุณค่ากับระบบอาวุโสภายในชุมชน โดยชาวบ้านโนนสวาง เป็นคนไทยอีสานที่ยึดมั่นขนบธรรมเนียมอย่างแนบแน่น การผลิตผ้าทอของชาวบ้านยังคงเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสงกรานต์ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ไทย ลูกหลานชาวบ้านโนนสวางก็จะมีการรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่เช่นเดียวกับคนไทยทั่วประเทศ แต่มีสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านโนนสวางได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของลูกหลาน คือ การนำผ้าทอไปไหว้หรือเป็นของขวัญให้ผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ ซึ่งผ้าทอนี้จะถูกผลิตขึ้นตามความเชื่อแบบดั้งเดิม คือ การใช้ต้นพิกุลเป็นต้นแบบของลวดลายผ้า คนในชุมชนเชื่อว่าต้นพิกุลเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งในสวนของพระอินทร์ ดอกพิกุลจึงเปรียบเสมือนดอกไม้จากสวรรค์ การประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนักไทยก็นิยมจำลองดอกพิกุลเสมือนจริงที่สร้างจากเงินและทองคำ สำหรับให้ประธานทรงโปรยในระหว่างการประกอบพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีลงสรง เป็นต้น จึงเป็นความเชื่อที่ว่า เจ้านายผู้เป็นองค์ประธานนั้นอยู่ในสภาวะสมมติเทพที่ได้อุบัติลงมาจากสวรรค์ การโปรยดอกพิกุลจึงเสมือนกับการที่องค์สมมติเทพทรงโปรยดอกไม้จากสวรรค์ลงมาให้มนุษย์ได้ชื่นชมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านโนนสวางจึงได้ผลิต “ผ้าทอลายดอกพิกุล” ขึ้นเพื่อใช้เป็นของขวัญมอบให้ผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ และในงานมงคลสมรสฝ่ายเจ้าสาวก็จะนำผ้าทอลายดอกพิกุลเป็นของไหว้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า “ของสมมา” ด้วยเชื่อว่าเป็นการยกย่องให้เกียรติผู้ที่ตนเคารพและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้รับด้วย ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“เกิดจากในสมัยก่อนมีแรงบันดาลใจของคนโบราณ นิยมทอผ้าลายนี้ไปไหว้ผู้ใหญ่ในเทศกาลปีใหม่ วันสงกรานต์และวันสมมา คนโบราณมักทอผ้าลายนี้ เพื่อแสดงทดแทนดอกไม้ในการเคารพผู้ใหญ่ นำดอกพิกุลเรียงร้อยกราบเท้าแม่แทนรักแท้มั่นคงแสนยิ่งใหญ่ ดอกไม้นี้เหมือนตัวแทนจากดวงใจ ตราบสิ้นได้หามาเทียบแม้นไม่มี”

(ไพบูลย์ รวยทรัพย์, 2565)

ผ้าลายดอกตำลึง

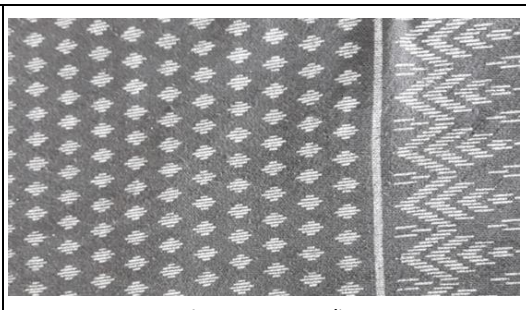

ผ้าลายดาวลูกไก่

ภาพที่ 3 ผ้าลายดอกตำลึงและผ้าลายดาวลูกไก่

การให้คุณค่าผู้อาวุโสผ่านลวดลายผ้าในชุมชน ยังได้ปรากฏผ่านการสร้างสรรค์ “ผ้าทอลายดาวลูกไก่” ซึ่งเป็นนิทานปรัมปราเพื่อใช้เป็นเครื่องเตือนใจและสั่งสอนให้ลูกหลานในชุมชนเคารพ เชื่อฟังในคำสั่งสอนของบิดามารดา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการเป็นกุลสตรี ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“ผ้าลายดาวลูกไก่นี้เกิดจากความรักของแม่ที่มีต่อลูกสาว คืนหนึ่ง ยายกัลยาออกมานั่งเข็นฝ้ายตอนกลางคืนเสมอ เวลาคือดาวเต็มท้องฟ้าพาลูกสาวออกมาเข็นฝ้าย อยู่เป็นประจำบริเวณชานนอกบ้านจะเห็นความงามของดาวชัดเจน จึงเกิดความคิดความอยากได้ดาวลูกไก่มาให้ลูก และสอนลูกว่าดูดาวลูกไก่มันจะอยู่รวมกันตลอดปี ตลอดชาติ มันไม่แยกแตกออกจากกลุ่มของมัน เปรียบเสมอครอบครัวเรา ลูกอย่ามีผัวต่างบ้าน บ้านไกล หรือเมืองอื่นนะลูก เราจะไม่เห็นกันช่วยเหลือกันไม่ได้ยามตกทุกข์ได้ยาก ให้อยู่บ้านโนนสวางของเราแตกต่างกันไกล ให้ลูกรักนวลสงวนตัว อย่าทำผิดประเพณี อย่าว่าร้ายผู้อื่น อย่าไปรักชู้สู่ชายเขามีเมียแล้วให้เค้ามาสู่ขอให้ถูกต้องตามประเพณี หากแม่ตายไปแล้ว แม่จะเป็นดาวอยู่บนฟ้าจะได้มองเห็นลูก ๆ ทุก ๆ คน คำสั่งเสียของแม่ก่อนตาย แม่ทอผ้าชิ้นนี้ คือความรักของแม่ แม่ตายไปแล้ว แม่จะเป็นดาวอยู่บนฟ้าเป็นดาว จะได้มองเห็นลูก ๆ ทุกคน”

(ละออง ยะหิกา, 2565)

จากเรื่องเล่าดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงที่มาของลายผ้าทอที่ถูกถักทอขึ้น เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ลูกหลานเคารพเชื่อฟังคำสอนของมารดาบิดาจะได้เจริญรุ่งเรืองในภายภาคหน้า

2. การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านลายผ้าบ้านโนนสวางด้านภูมินิเวศวัฒนธรรม

ภูมินิเวศวัฒนธรรม (Cultural Landscape) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมซึ่งในบริบททางสังคมวัฒนธรรม หมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง เช่น บริเวณป่าเขาลำเนาไพร ท้องทุ่ง หนองบึง แม่น้ำ ลำคลอง หรือปากอ่าวชายทะเล อันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักกันและมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นที่รู้จักร่วมกันในลักษณะที่เป็นแผนภูมิ หรือแผนที่เพื่อสื่อสารถึงกัน และอาจเป็นการสร้างตำนาน (Myth) ขึ้นมาอธิบายความเป็นมาและความหมาย ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นต่าง ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2555) บ้านโนนสวางเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีเรื่องเล่าอันเป็นที่มาของหมู่บ้านไว้ให้ลูกหลานได้รับรู้ความเป็นมาของบรรพบุรุษตนเอง และถูกนำเสนอผ่านลวดลายผ้าได้อย่างโดดเด่น

ตำนานลายผ้าที่นำเสนอให้เห็นภูมินิเวศวัฒนธรรมชายฝั่งหนองน้ำ ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศภายในชุมชน ทำให้มีเต่าเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนนำไปสู่การสร้างสรรค์ “ลายผ้าเต่างับ” ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“เรื่องมีอยู่ว่า บ้านโนนสวาง เดิมชื่อว่า “บ้านหนองเต่างับ” (เต่าหับ) ทั้งนี้ ก็เนื่องจากว่าเดิมทีชุมชนนี้เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2470 โดยมีครอบครัวของนายสิงขันได้อพยพมาจากบ้านทม อำเภอตระการพืชผล โดย นายสิงขันได้รวบรวมสมัครพรรคพวกมาร่วมก่อสร้างบ้านเรือนขึ้นบริเวณชายฝั่งหนองน้ำ บริเวณนั้นที่มีเต่างับอาศัยอยู่ชุกชุม ชาวบ้านเรียกเต่าในภาษาพื้นบ้านว่า “เต่างับ” ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองเต่างับ” ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 มีพ่อเมืองจากอำเภอเมืองตระการพืชผล คือ นายโฉม จงศิริยิ่ง มีตำแหน่งเป็นนายอำเภอในสมัยนั้น ได้เดินทางออกตรวจเยี่ยมดูแลความทุกข์สุขของชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ และมีโอกาสได้พักค้างแรมปรึกษาข้อราชการกับผู้นำหมู่บ้านด้วยความปีติยินดีและความภูมิใจของชาวบ้าน จึงได้มีการจัดสำรับอาหารเลี้ยงต้อนรับนายอำเภอเดิมชาวบ้านก็ทอผ้าเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว นายอำเภอจึงกล่าวว่าน่าจะมีการทอผ้าที่เป็นลวดลายของชุมชนเอง นางหนูขาวจึงได้คิดสร้างลวดลายที่เป็นของหมู่บ้านแล้วให้ชื่อลายนี้ว่า “ลายเต่างับ”

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

จากเรื่องเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภูมินิเวศวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดวิธีคิดของคนภายในชุมชน ขณะเดียวกันก็ฉายภาพความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่นจนนำไปสู่การสร้างสรรค์ลวดลายผ้าที่ใช้สัตว์เฉพาะถิ่นคือ เต่างับ มาประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมเพื่อบ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชน โดยชาวบ้านทั่วไปมักใส่ผ้าทอลายเต่างับในชีวิตประจำวัน เพื่อสื่อถึงความเป็นกลุ่มก้อนของคนภายในชุมชน

ผ้าลายเต่างับ

ผ้าลายนกยูง

ภาพที่ 4 ผ้าลายเต่างับและผ้าลายนกยูง

นอกจากนี้ ยังมีตำนานลายผ้าที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นโดยใช้ภูมินิเวศวัฒนธรรมมาอธิบายดังปรากฏในตำนานประจำท้องถิ่นเรื่องท้าวคันธนาม ที่ปรากฏในชุมชนวัดขุมคำและชุมชนใกล้เคียงก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการทอผ้าลายนกยูงขึ้น ดังเรื่องเล่าที่ว่า

เมื่อหลายปีที่ผ่านมา ณ วัดขุมคำ มีพระสงวนเป็นเจ้าอาวาสได้นำนกยูงมาเลี้ยงไว้ในวัดเพื่อเป็นการอนุรักษ์สัตว์สวยงามไว้ ต่อมาเมื่อแม่เพ็ญได้ไปกราบไหว้พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ขุมคำ แม่เพ็ญได้เห็นฝูงนกยูงสวยงามจำนวนมากในบริเวณวัด แม่เพ็ญซึ่งเป็นชาวบ้านโนนสวางได้แรงบันดาลใจเกิดความคิดสร้างสรรค์ขึ้นจึงทอผ้าลวดลายนกยูงขึ้นและได้รับความนิยมของคนในชุมชนและนิยมทอผ้าไว้เป็นของฝากที่ระลึกต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

(ละออ ยะหิกา, 2565)

3. การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านลายผ้าบ้านโนนสวางด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

บ้านโนนสวางเป็นชุมชนที่มีประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนความเชื่อที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน และถูกนำเสนอผ่านลวดลายผ้าได้อย่างโดดเด่น ซึ่งสัมพันธ์ทั้งกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีบทบาทในการบันดาลความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์

3.1 ลวดลายผ้าที่นำเสนอมิติด้านประเพณีของคนในชุมชน ซึ่งประเพณีถือเป็นแบบแผนหรือกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาจนกลายเป็นลักษณะพิเศษที่บ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้น ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าทอพื้นบ้าน ดังเห็นได้จากการนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีออกพรรษาและงานบุญแจกข้าว ผ่าน “ผ้าลายหอปราสาท” ที่ถูกนำมาสวมใส่ในประเพณีงานบุญเพื่อสื่อถึง

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนตลอดจนศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ดังที่มาของลวดลายผ้าดังนี้

“ลายหอปราสาท เกิดจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าวันออกพรรษามีการทำต้นเทียนไปถวายที่วัดเพื่อให้เกิดอานิสงส์ผลแห่งกุศลผลบุญแก่ตัว และครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวพุทธที่สืบทอดกันมาที่ชาวบ้านได้นิยมทำหอปราสาทผึ้งขึ้น ซึ่งเป็นประเพณีและพิธีกรรม จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษาและงานบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ถึงแก่กรรม โดยบรรพบุรุษของแม่หนูเพ็ญ โคตรขาว ได้มีการสร้างสรรค์ลายผ้าขึ้นมาใช้ในงานนี้ เชื่อกันว่างานแห่ปราสาทผึ้ง ในเทศกาลออกพรรษาของชาวอีสานเชื่อกันว่าการทำบุญในวันออกพรรษาหรือวันเทโวโรหนะ (วันพระพุทธเจ้าเปิดโลก) เป็นวันที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าโลกทั้งสาม (มนุษย์โลก เทวโลก ยมโลก) จะมองเห็นความเป็นอยู่ซึ่งกันและกัน และโดยพุทธานุภาพแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านได้เห็นหอผึ้งที่ตน ทำถวาย ชาวคุ้มต่าง ๆ จึงได้พากันจัดทำมาถวายเป็นประเพณีทุกปี รูปแบบปราสาท ทรงโบราณเป็นทรงตะลุ่ม การนำหอผึ้งมาถวายเป็นพุทธบูชารอยพระพุทธบาทย่อมเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง เป็นการทำบุญกุศลในช่วงเทศกาลออกพรรษา บรรดาญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลได้มาพบกัน หลังจากหว่านกล้าปักดำแล้วยังได้จัดประเพณีแข่งเรือของคุ้มวัดต่าง ๆ ให้สนุกสนาน ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสทำบุญร่วมกัน ส่วนในงานบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ถึงแก่กรรม ชาวบ้านจะทำต้นดอกผึ้งถวายพระสงฆ์ ต้นผึ้งหรือหอผึ้ง ชาวอีสานในบางท้องถิ่นที่เชื่อกันว่าการทำต้นผึ้ง ดอกผึ้ง ทำเพื่อเป็นพุทธบูชาให้กุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นเมื่อมีญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงในหมู่บ้านถึงแก่กรรมลงจึงพากันไปช่วยงานศพเท่าที่จะช่วยงานได้ ดังมีคำกล่าวว่า “ผู้หญิงห่อข้าวต้ม ตัดตอก บีบข้าวปุ้น ผู้ชายคือ นายสวน โคตรขาว หักหอผึ้ง” คำว่า หักหอผึ้ง ก็คือ การหักตอกทำต้นผึ้งนั่นเอง กล่าวกันว่าในการไปช่วยงานศพหรืองานบุญแจกข้าวนั้นผู้ชายจะต้องนำพร้าติดตัวมาด้วย ทั้งนี้เพราะใช้ทำงานทุกอย่างนับแต่ถากไม้ตัดฟืนและจักตอกทำต้นผึ้ง หอผึ้ง ต้นผึ้ง ทำจากต้นกล้วยขนาดเล็ก ตัดให้ยาวพอสมควรแต่งลำต้น ก้านทำขาหยั่งสามขาให้ยึดต้นกล้วยเข้าไว้เพื่อตั้งได้ จากนั้นจะนำขี้ผึ้งมาเคี่ยวให้หลอมเหลวเพื่อใส่ลงในแม่พิมพ์ แม่พิมพ์ทำจากผลไม้ เช่น ผลสิมลี (สิมพี ส้มพอดี โพธิสะเล) นอกจากนี้ยังอาจให้ผลมะละกอขนาดเล็กคว้านภายในแต่งให้เป็นดอกเป็นแฉกตามต้องการ จากนั้น ก็นำมาพิมพ์จุ่มขี้ผึ้งแล้วยกขึ้น นำไปแช่น้ำขี้ผึ้งจะหลุดออกจากพิมพ์เป็นดอกดวงตามแบบแม่พิมพ์ ก่อนนำดอกผึ้งไปติดที่ก้านกล้วย ต้นกล้วย ช่างทำต้นผึ้งจะหั่นหัวขมิ้นให้เป็นแว่นกลมใช้ไม้กลัดเสียบแว่นขมิ้นรองดอกผึ้ง เพื่อมิให้ดอกผึ้งอ่อนตัวจนเสียรูปทรง การทำต้นผึ้งจะทำให้เสร็จก่อนวันเก็บอัฐิธาตุผู้ตาย ในวันเก็บอัฐิ ญาติพี่น้องจะนำต้นผึ้งไปด้วย หลังจากใช้ก้านกล้วยคีบอัฐิมาทำเป็นรูปคนกลับธาตุ ก็จะนำต้นผึ้งมาวางที่กองอัฐิ พระสงฆ์ชักบังสุกุลกลบธาตุ ก่อนที่จะนำอัฐิไปบรรจุในสถานที่อันเหมาะสมต่อไป ต้นผึ้งจึงให้เพื่อพิธีกรรมดังกล่าวหอผึ้งมีความเกี่ยวพันกับต้นผึ้งอย่างใกล้ชิด และเป็นต้นกำเนิดของการแห่ปราสาทผึ้งในปัจจุบัน หอผึ้งมีลักษณะเป็นทรงตะลุ่ม ทำโครงด้วยไม้ไผ่ จักตอกผูกเสริมด้วยกาบกล้วยก้านกล้วย โครงหอผึ้งจะทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม 2 ชั้นต่อกัน คล้ายเอวขันหรือเอวพานภายในโครงไม้จะโปร่งเพื่อให้บรรจุเครื่องอัฐบริขารได้ทั้ง 2 ชั้น เป็นที่สังเกตว่าหอผึ้งจะมี 2 รูปแบบ ต่างกันเล็กน้อย คือ บางแห่งทำหอ 2 ชั้น มีขนาดไล่เลี่ยกันแต่บางแห่งทำชั้นล่างใหญ่กว้าง ชั้นบนเหนือเอวขันทำทรงขนาดเล็กให้รับกับฐานล่างให้ดูพองาม การประดับหอผึ้ง และยังนิยมประดับดอกผึ้งตามโครงกาบกล้วย ยังไม่เน้นความงดงามของลายหยวกกล้วยเป็นสำคัญ หอผึ้งดังกล่าวจะทำให้เป็นคานหาม เพื่อใช้แห่ไปถวายวัดส่วนประกอบสำคัญยังเป็นโครงซึ่งทำด้วยตอกไม้ไผ่อยู่ จึงยังเรียกการทำหอผึ้ง แต่เดิมก็ยังคงทำควบคู่ไปกับการทำต้นผึ้งกล่าวคือ ประเพณีชาวอีสาน ถือว่าเมื่อถึงวันทำบุญถวายทานแก่ผู้ตายในงานแจกข้าว เมื่อถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์แล้วก็ถวายหอผึ้งเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ถึง แก่กรรม มีคำถวายถึงปราสาทผึ้งตอนหนึ่งว่า “อิมานะ มะยัง ภัณเต มธุบุปผะ ปะสาทัง” แม้ว่าการถวายหอผึ้งจะกระทำอยู่ในงานแจกข้าว แต่ชาวอีสานในหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ยังถือว่าควรจัดงานอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ถึงแก่กรรมในช่วงวันออกพรรษาดังนั้นจึงนิยมหากิ่งไม้

หนามไผ่ มาสุมบริเวณที่เผาศพ เพื่อไม่ให้สัตว์มาขุดคุ้ยพร้อมปักไม้กั้นรั้วคอกไว้ เมื่อออกพรรษาวันมหาปวารณาจึงทำบุญแจกข้าว โดยเลือกเอาวันขึ้น 15 ค่ำ หรือ แรม 1 ค่ำ ในเวลาเย็นจึงทำพิธี แจกข้าว พอถึงเวลาเย็นชาวบ้านจึงแห่หอผึ้งไปยังวัดที่กำหนด ตำบลหนึ่งมักกำหนดวัดสำคัญ ๆ เป็นที่หมายชาวบ้านจะสร้างตูบผาม ปะรำพิธีไว้รับขบวนแห่ ซึ่งประกอบด้วยขบวนข้อง กลองนำหน้า ขบวนกองบัง (บังสุกุล) หรือขบวนอัฐิผู้ตาย ขบวนหอผึ้ง ขบวนต้นกัลปพฤกษ์การถวายหอผึ้ง แก่ภิกษุสงฆ์ไม่มีกฎเกณฑ์ว่าจะทำหอผึ้งจำนวนกี่หอบางแห่งลูกหลานผู้ตายก็จะทำเป็นของตนเองคนละ 1 ห่อ บางแห่งถือว่าจะต้องช่วยกันทำถวายพระสงฆ์ให้ครบทุกวัดที่นิมนต์มาสวดมนต์เย็น การฉลองหอผึ้งหลังจากสวดมนต์เย็นมีเทศนาให้เกิดบุญกุศลแล้วมีการฉลองสนุกสนานรื่นเริง วันรุ่งเช้าจึงถวายอาหารพระสงฆ์ แล้วถวายหอผึ้งเป็นเสร็จพิธี ซึ่งเหตุที่ทำให้คนโบราญนิยมทอผ้าไว้ใส่ในวันออกเป็นลวดลายหอปราสาทนั่นเอง

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

จากเรื่องเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้านโนนสวางมีความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาและมีวิถีปฏิบัติร่วมกันในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่ผู้คนให้ความสำคัญกับการอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ด้วยเหตุนี้ ผ้าลายหอปราสาทจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ในงานประเพณีออกพรรษาที่จะขาดเสียมิได้

ผ้าลายหอปราสาท

ผ้าลายรวงข้าว

ภาพที่ 5 ผ้าลายหอปราสาทและผ้าลายรวงข้าว

3.2 ลวดลายผ้าที่นำเสนอมิติด้านพิธีกรรมของคนในชุมชน ซึ่งพิธีกรรม หมายถึง กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของความประพฤติที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Durkheim, 1951) ลักษณะเดียวกันนี้ จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึงพิธีกรรมว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำ พิธีกรรมในสังคมไทยมีอยู่ 2 ประเภท คือ พิธีกรรมส่วนร่วมมีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศกับพิธีกรรมจำเฉพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรม ทั้งสองประเภทเหมือนกัน คือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ ผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และผู้ร่วมพิธี

การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านพิธีกรรม ได้ปรากฏอย่างโดดเด่นผ่าน “ผ้าลายรวงข้าว” ซึ่งลายผ้านี้เกิดจากการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านโนนสวาง ที่ยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อของคนอีสานเมื่อถึงฤดูการทำไร่ไถนา ชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงผีตาแฮก เป็นผีประจำท้องไร่ท้องนา ถือกันว่าเป็นผีที่ปกปักรักษาพืชสวนไร่นา และทำให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม อุดมสมบูรณ์ การทำนาจะได้ผลดี จึงมีการเซ่นไหว้ผีตาแฮกทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือ ก่อนลงมือปักดำ และหลังการเก็บเกี่ยว ฉะนั้นในที่นาของแต่ละคนจะมีพื้นที่ให้ผีตาแฮกอยู่ ซึ่งบางคนอาจปลูกกระท่อมหลังเล็ก ๆ บางคนจะปักเสาเป็นสัญลักษณ์ว่าที่ตรงนี้คือที่อยู่ของผีตาแฮก หรือ

บางแห่งจะทำรั้วถี่ ๆ ล้อมบริเวณใดบริเวณหนึ่งไว้ ซึ่งชาวบ้านจะทราบดีถึงที่อยู่ของผีตาแฮกนี้ ดังนั้น ชาวบ้านจึงได้ผลิตผ้าทอลายรวงข้าวขึ้นเพื่อสวมใส่ในพิธีเลี้ยง ผีตาแฮกเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และเพื่อความความเคารพต่อผีตาแฮกหรือผีไร่ผีนา ขณะที่ในยามเพาะปลูกหว่านข้าว ชาวบ้านก็จะนิยมสวมใส่ผ้าลายนี้เช่นกัน ด้วยมีความเชื่อว่าข้าวที่หว่านจะได้งอกงามอุดมสมบูรณ์ ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“ลายรวงข้าวเกิดจากชาวนาที่นับถือพิธีเลี้ยงผีตาแฮกเป็นผีประจำท้องถิ่นท้องไร่ท้องนา ซึ่งชาวบ้านจะเลี้ยงทุกปี ปีละ 2 ครั้ง ทุกปีก่อนปักดำ ผ้าผืนที่ใส่ปลูกพืชทำนาของชาวนา ชาวบ้านก็มีทอผ้าไว้ก่อนลงนา ควรทอผ้าซิ่นนี้ไว้ใช้ทุกปี เพื่อใส่ในการทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก เพื่อพืชผลจะสมบูรณ์ ทุกประการ ถ้าใส่ปลูกข้าว ปลูกพืชผัก จะได้รับคำอวยพรจากแม่เจ้าธรณี เม็ดข้าวสาร ที่คนเก่าแก่มัดหมี่ ใส่ในการไหว้ผีตาแฮก เพื่อให้ฝนตกลงมาให้ชาวนาได้ทำนาไถหว่าน แฮกนาขวัญมีทุกบ้านโบราญได้กล่าวมา มีวาสนาได้นำเอาซิ่นลายมาสวมใส่ ยามทำนาปลูกพืชไม้งามได้กว่าเดิมข้าวก็ได้เพิ่มยามทำนาไถหว่านคนอีสานบ่ขี้ค้านลูกหลานได้สืบต่อทุกปี เป็นที่พระแม่ธรณีโปรดปรานที่สุด”

(หนูเพ็ญ โครตขาว, 2565)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เนื้อหาของพิธีกรรมและความเชื่อลวดลายผ้าของชาวบ้านโนนสวางนั้น ได้นำเสนอให้เห็นถึง วิถีชีวิตของชาวบ้านความเชื่อที่มีต่อผีตาแฮก ก่อให้เกิดพิธีกรรมการเลี้ยงผีตาแฮกก่อนที่จะมีการปักดำเพื่อให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ มีการเล่าเรื่องผ่านเล่า ลายผ้าการเลี้ยงผีตาแฮกเป็นผีประจำท้องไร่ท้องนา ถือกันว่าเป็นผีที่ปกปักรักษาพืชสวนไร่นา และทำให้ข้าวกล้า ซึ่งชาวบ้านได้เตรียมการทอผ้าในการสวมใส่ในวันทำพิธีเชื่อกันว่าการใส่ผ้าลายรวงข้าวในการทำพิธีจะทำให้นาข้าวเจริญงอกงาม อุดมสมบูรณ์ การทำนาจะได้ผลดี

3.3 ลวดลายผ้าที่นำเสนอมิติเรื่องความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งความเชื่อถือเป็นระบบคิดที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ตลอดจนศาสนา และพิธีกรรมอย่างแนบแน่น จากการศึกษาลวดลายผ้าในชุมชนบ้านโนนสวางจะเห็นได้ว่า การสร้างสรรค์ลายผ้ามีที่มาทั้งจากความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและพฤติกรรมของสัตว์ที่สื่อความหมายด้านความอุดมสมสมบูรณ์ ตลอดจนความเชื่อเรื่องความรักที่มั่นคงและการมีอายุยืนยาว

ทั้งนี้ “ผ้าลายนาคคู่” และ “ผ้าลายพญานาค” ถือเป็นลายผ้าที่ได้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้ความเชื่อเรื่องพญานาคอันจัดเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาภายในชุมชน โดย วัฒนะ จูฑะวิภาต (2555) ได้กล่าวถึงผ้าลายพญานาคว่า เป็นลายที่เกิดทางอิทธิพลทางศาสนาซึ่งกระจายอยู่ในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านมีความเชื่อว่า นาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลายที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้กับชาวโลก ฉะนั้นใครสามารถทำลายเป็นรูปพญานาคได้คนนั้นจะได้รับการยกย่องว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ การทำลายพญานาคมีแต่คนที่มีอายุเท่านั้นที่สามารถทำได้เพราะเป็นที่เคารพและยำเกรงของคนทั่วไป

สำหรับชาวบ้านโนนสวาง ทอผ้าลายนาคคู่ไว้สวมใส่ในงานบุญช่วงเทศกาลเข้าพรรษาตามความเชื่อเรื่องนาคว่า นาคเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือ พญานาคเป็นผู้กำหนดฝนให้ตกตามฤดูกาล ถ้าใครสามารถทำลายผ้าเป็นรูปพญานาคได้คนได้คนนั้นจะได้รับยกย่องว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงมีการสวมใส่ผ้าลายนาคคู่ในช่วงฤดูฝนหรือสวมใส่ในช่วงงานบวชเพื่อระลึกถึงคุณความดีของพระยานาคนั่นเอง วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงดูเหมือนมีกรอบในการดำเนินชีวิตกลายเป็นอัตลักษณ์ในการใช้สอยผ้าให้ถูกต้องตามกาลเทศะที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะกลุ่มชนของตนเอง

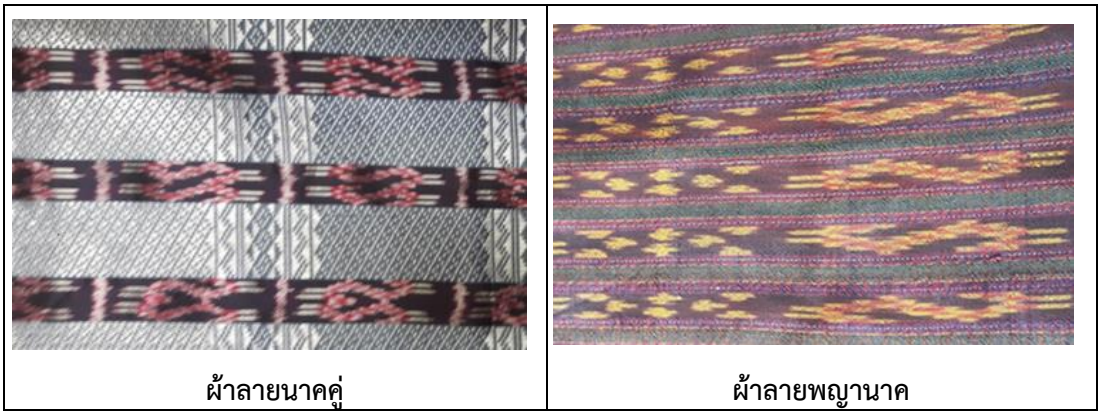

ผ้าลายนาคคู่ | ผ้าลายพญานาค

ภาพที่ 6 ผ้าลายนาคคู่และผ้าลายพญานาค

ทั้งนี้ ในส่วนของ “ผ้าลายพญานาค” นั้น ก็ได้ปรากฏเรื่องเล่าชุมชนที่สัมพันธ์กับพื้นที่แม่น้ำ ทั้งยังฉายภาพให้เห็นวิธีคิดร่วมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนาคของผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงที่ให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมข้าวเป็นหลัก ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“เกิดขึ้นจากในยุคสมัยก่อน นิยมผ้ามัดหมี่ลายพญานาค ซึ่งมีความเชื่อของชาวอีสานว่า พญานาคนาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลายที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่ชาวโลก กล่าวคือ พญานาคเป็นผู้กำหนดฝนให้ตกตามฤดูกาล ถ้าใครสามารถทำลายผ้าเป็นรูปพญานาคได้คนนั้น จะได้รับการยกย่องว่า เป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งการทำลวดลายพญานาคนี้ชาวบ้านเชื่อกันว่าจะมีแต่คนสูงอายุเท่านั้นที่จะสามารถทำได้ เพราะชาวบ้านถือกันว่าเป็นคนที่เคารพนับถือของคนทั่วไปเปรียบเสมือนพญานาค ลายพญานาคนี้ทอขึ้นถวายในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เท่านั้น

ในปี พ.ศ. 2527 เกิดเรื่องขึ้นกับชาวบ้านมีข่าวเล่าขานกัน ว่าพ่อสอนซึ่งเป็นชาวบ้านโนนสวางได้ออกไปหาปลาที่ริมโขง ซึ่งนั่งเรือหาปลาเคยเห็นพญานาคคู่หนึ่ง ขึ้นมาเคียงคู่กันตรงหน้าวัดโพธิ์ ในปัจจุบันเขาจึงเล่าความมาบอกกล่าว จากชาวฝั่งโขงว่าภาพพญานาคเกี้ยวกันให้ชาวบ้านดู พอตนกับมาถึงบ้านก็ได้เล่าให้ภรรยาชื่อว่าติ๋วฟังซึ่งภรรยาตนเป็นช่างทอผ้าก็ได้พูดถึงเรื่องพญานาคกันพักใหญ่ว่าพญานาคนั้นเป็นสัญญาณของพญานาคขึ้นมาบอกกล่าวว่าฝนจะตกตามฤดูกาล ชาวบ้านโนนสวางมีความเชื่อเรื่อพญานาคเพราะเป็นผู้ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวอีสาน แม่ตุ่ยจึงมีความคิดสร้างสรรค์และความตั้งใจสร้างลวดลายผ้าขึ้นมาให้ลูกหลานไว้ดูแทนคำบอกเล่าเรื่องลวดลายพญานาคให้คนได้เคารพกราบไหว้

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ที่แสดงให้เห็นถึง เรื่องราวความเชื่อของพญานาคและถือเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเชื่อในเรื่องนาค ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อกันว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว และวาตภัยขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง

ดังนั้น ชาวบ้านโนนสวางดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยผ้าลายนาคนี้อยู่ 2 ลักษณะ คือ การทอผ้าลายพญานาคเพื่อสวมใส่ในงานบุญเท่านั้น ประการต่อมาผ้าทอลายพญานาคที่ชาวบ้านทอนั้นมักจะนำไปถวายพระในวัด เพื่อให้พระได้มีผ้าห่อพระคัมภีร์หรือกัณฑ์เทศน์ ตามความเชื่อว่าเมื่อถวายแล้ว

พญานาคจะได้ส่วนบุญส่วนกุศลด้วย เพราะพญานาค คือ ผู้ค้ำชูพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังนั้น การสวมใส่ผ้าลายนาคคู่ก็ดี ลายพญานาคก็ดี ชาวบ้านจะสวมใส่ในงานบุญทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวบ้านโนนสวางยังคงมีความเชื่อต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ กล่าวคือ ตามวิถีการดำเนินชีวิตของชาวนาชาวไร่ของคนอีสาน เมื่อยามตะวันพลบค่ำหากปรากฏว่ามีแมลงปอบินว่อนเต็มท้องฟ้า คนอีสานมักมีความเชื่อว่าปีนั้น ๆ ดินน้ำจะอุดมสมบูรณ์ การเพาะปลูกจะได้ผลผลิตดี ดังที่มาของลวดลายผ้า ดังนี้

“ผ้าทอลายแมลงปอนี้ เกิดจากชาวบ้านได้เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แมลงปอบินเต็มท้องฟ้า เล่าโดย นางบุญเยี่ยม ไทยสะเทือน อายุ 73 ปี ชาวบ้านโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ผู้เห็นเหตุการณ์นี้ลายแมลงปอ คือ ตัวแทนความอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านโนนสวางเชื่อกันว่าแมลงปอออกมาบินวอนเต็มฟ้า เป็นการคาดเดาว่าจะเกิดฝนพายุในแต่ละปี แม่หนูขาวได้สร้างสรรค์ในการมัดมีลายแมลงปอขึ้นมาเพื่อไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน”

(หนูเพ็ญ โคตรขาว, 2565)

ผ้าลายแมลงปอ

ผ้าลายซุ้มราตรี

ภาพที่ 7 ผ้าลายแมลงปอและผ้าลายซุ้มราตรี

ด้วยเหตุดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโนนสวางได้ทอผ้าตามภูมิปัญญาของตนเอง โดยมีนัยยะแฝงที่ต้องการสื่อให้ทราบถึงวิถีชีวิตความเชื่อของผู้คนที่แฝงมากับลวดลายผ้า สำหรับผ้าลายแมลงปอนี้ชาวบ้านโนนสวางได้ทอไว้สวมใส่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ลายซุ้มราตรี

ความเชื่อในลวดลายผ้าที่ชาวบ้านโนนสวางสร้างขึ้นจากธรรมชาติ คือ ลายซุ้มราตรี โดยมีแนวคิดจากพิธีกรรมแต่งงาน ซึ่งในพิธีกรรมงานแต่งงาน สิ่งหนึ่งที่ปรากฏในงานแต่งงานก็คือ ซุ้มดอกไม้ ซึ่งเกิดจากการนำดอกไม้นานาพันธุ์มาจัดซุ้มให้สวยงาม ให้แขกผู้ที่มาร่วมงานได้ถ่ายรูปคู่กับคู่บ่าวสาวนั่นเอง ด้วยแนวคิดดังกล่าว ชาวบ้านโนนสวางจึงเกิดแนวคิดที่จะผลิตผ้าทอขึ้นมาเพื่อใช้สวมใส่ไปในงานแต่งงานโดยเฉพาะ ดังนั้น ชาวบ้านจึงมีความคิดในการทำลวดลายคล้ายกับจัดซุ้มดอกไม้ เพื่อสวมใส่ไปในงานแต่งงานของสมาชิกในชุมชนนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีงานแต่งงานคราวใด ชาวบ้านโนนสวางจึงสวมใส่ผ้าทอลายซุ้มราตรีไปร่วมงาน เพราะเชื่อในการสวมใส่ว่าหากใส่ไปในงานแต่งงานก็จะเหมาะสมยิ่ง จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชน เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตนเองจนเป็นที่รู้จักกันในชุมชนละแวกนั้น ดังมีเรื่องเล่าที่มาของลายซุ้มราตรีที่ว่า “เกิดจากชาวบ้านในสมัยโบราณมีความเชื่อกันว่าการทอผ้าลายซุ้มราตรีที่เป็นรูป

ลวดลายดอกไม้นานาพันธุ์ การใส่ผ้าลายซุ้มราตรีไปร่วมงานพิธีมงคลสมรสนั้น คนโบราณเชื่อกันว่าทำให้เกิดความรักที่สวยบานดั่งดอกไม้ ความรักมั่งคง จึงได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ในชีวิตประจำ”

(ไพบูลย์ รวยทรัพย์, 2565)

จากข้อความข้างต้นลายซุ่มราตรีเป็นการแสดงถึงความเชื่อในการแต่งกายในงานแต่ง เพื่อเป็นความมีสิริมงคลยังรวมไปถึงลักษณะของวัตถุชิ้นต่าง ๆ ด้วย เช่น ผ้าที่ทอเป็นเส้นไหม้ที่สาวในการทอผ้าที่นิยมเป็นเส้นทอง เพราะเส้นที่ต่อกันยาวหมายถึงอายุที่ยืนยาว หรือดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอย่างดอกราตรีอันสื่อถึงความรักที่หวานชื่น ชาวบ้านจึงมีการสร้างสรรค์ผ้าลายซุ้มราตรีขึ้นและนิยมใช้กันในพิธีมงคลสมรส

เรื่องเล่าดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นการดำเนินชีวิตของผู้คนบ้านโนนสวางนั้นมีความเกี่ยวข้องกับลวดลายผ้าที่ทอ แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มหรือชุมชนของตนเอง

บทสรุป

การศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้าบ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาด้วยการสัมภาษณ์ช่างทอผ้าและปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า มี 3 ด้าน คือ 1) การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่น ในตำนานลายผ้าด้านวิถีชีวิต พบว่ามีการทอผ้าสวมใส่ในการดำเนินชีวิตในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นลวดลายที่มีเรื่องเล่ามาจากวิถีในการดำเนินชีวิตก่อให้เกิดแนวคิดถักทอลวดลายผ้าอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน มีจำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายฮั้วอ้อมบ้าน ลายตุ้มโฮม ลายดอกตำลึง ลายตะขอเบ็ด และลายดอกพิกุล 2) การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นในตำนานลายผ้าด้านภูมินิเวศวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลวดลายผ้าที่ถักทอขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากสภาพภูมินิเวศและวัฒนธรรม พบว่ามีจำนวน 3 ลาย ได้แก่ ลายเต่างับ ลายนกยูง และลายดาวลูกไก่ 3) การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ซึ่งเป็นลวดลายผ้าที่ได้รับแรงบันดาลใจจากประเพณีพิธีกรรมความเชื่อของผู้คนในชุมชน มีจำนวน 6 ลาย ได้แก่ ลายหอปราสาท ลายรวงข้าวลายนาคคู่ ลายพญานาค ลายแมลงปอ และลายซุ้มราตรี ซึ่งลวดลายผ้าทอทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ในเชิงใช้สอยแล้ว ผ้าทอเหล่านี้ยังมีความสวยงาม และถูกประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนด้วย

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าลายผ้าบ้านโนนสวาง ตำบลโนนสวาง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ทราบว่าลวดลายผ้าต่าง ๆ นั้นมีที่มาจากบริบททางสังคมวิถีชีวิต คติ ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และภูมินิเวศวัฒนธรรมก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตตามฮีต 12 คอง 14 ของชาวบ้านโนนสวาง โดยชาวบ้านจะพร้อมใจกันสวมใส่ผ้าทอที่มีลวดลายตรงกับคติ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน ดังเช่น ลายนาคคู่ใช้สวมใส่ในงานประเพณีเข้าพรรษาและการทำบุญตลอดเทศกาลเข้าพรรษา การสวมใส่ผ้าลายรวงข้าวในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีตาแฮก การสวมใส่ผ้าลายซุ้มราตรีในประเพณีแต่งงาน เป็นต้น โดยถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันของชุมชนจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประไพรศรี สร้อยคำ (2536) ที่กล่าวไว้ว่า การใช้ผ้า การทอผ้าเกิดจากอิทธิพลความเชื่อในขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และข้อคะลำที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อกันว่าการทอผ้า และการใช้ผ้าที่ถูกต้องตามประเพณี พิธีกรรมและข้อคะลำแล้วจะมีความสุข และความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2552). *มโนทัศน์ในนิทานสำนวนอีสาน.* (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม).

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). *คติชนกับชนชาติไท.* มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประไพศรี สร้อยคำ. (2536). *ผ้าไหมอุบล: คติความเชื่อเกี่ยวกับการทอและการใช้ผ้าไหม.* (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม).

ปิ่นแก้ว เรืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ (Livelihoods).* เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พัฒนา กิติอาษา. (2557). *สู่วิถีอีสานใหม่.* กรุงเทพฯ: วิภาษา.

ไพบูลย์ รวยทรัพย์. (2565, 11 มีนาคม). ลวดลายผ้าทอ. *สัมภาษณ์.*

ละออง ยะหิกา. (2565, 10 มีนาคม). ลวดลายผ้าทอ. *สัมภาษณ์.*

วัฒนะ จูฑะวิภาต. (2555). *ผ้าทอกับชีวิตคนไทย.* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2555). *การศึกษาสังคมไทยผ่านภูมิวัฒนธรรม.* สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2567, จาก https://lek-prapai.org/home/view.php?id=84

ศิราพร ณ ถลาง. (2543). “คติชนวิทยา: จาก folklore ถึง netlore”. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 17* (ธันวาคม), 78-94.

ศิริพร ภักดีผาสุข. (2561). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการนำมาศึกษาภาษาไทย.* กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวลักษณ์ จูมนา. (2564, 20 ธันวาคม). การใช้ผ้าทอ. *สัมภาษณ์.*

หนูเพ็ญ โคตรขาว. (2565, 20 มีนาคม). ลวดลายผ้าทอ. *สัมภาษณ์.*

Durkheim, Emile. (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: Allen & Unwin.

Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. London: Routledge.